

Chudzyński, Marian

Dawne i nowe województwo płockie

Notatki Płockie 20/3-82, 3-13

1975

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

DAWNE I NOWE WOJEWÓDZTWO PŁOCKIE

Dnia 28 maja 1975 r. Sejm Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej uchwalił ustawę o nowym podziale administracyjnym kraju. Zgodnie z ustawą miasto Płock stało się siedzibą nowego województwa — województwa płockiego.

Województwo płockie powstało na bazie sześciu powiatów: płockiego, sierpeckiego (bez 2 gmin), gostynińskiego, kutnowskiego (bez 1 gminy), łączyckiego i miasta wydzielonego Płocka. Ponadto w skład województwa weszły 3 gminy z innych powiatów: Czerwińsk (z pow. płońskiego), Iłów (z pow. sochaczewskiego) i Kiernozia (z pow. łowickiego)¹).

W związku z powołaniem województwa płockiego wzrosło ogromnie zainteresowanie społeczeństwa dziejami dawnego województwa, a potem guberni płockiej, jak również perspektywami nowego województwa płockiego.

Dawne województwo płockie jako jednostka podziału administracyjnego utworzone zostało po wcieleniu Mazowsza Płockiego w 1495 r. do Korony. Stało się to po bezpotomnej śmierci księcia płockiego Janusza II.²) Wówczas to księstwo płockie zostało inkorporowane w skład Państwa Polskiego. Wcześniej do Korony Królestwa Polskiego zostało włączone Księstwo Rawskie (ziemia gostynińska (1462)³) i sochaczewska (1476)⁴).

Całe Mazowsze ostatecznie zostało włączone do Korony w roku 1526, po śmierci dwóch ostatnich książąt mazowieckich — Stanisława i Janusza.

Na terenie całego Mazowsza utworzono trzy województwa: mazowieckie (22.572 km²), rawskie (5.075 km²) i płockie, liczące (4.200 km²).

Województwo płockie składało się z dwóch ziem przedzielonych linią Wkry: płockiej oraz zawkrzeńskiej ze stolicą w Mławie. Ziemia płocka obejmowała obszar 2.152 km² i składała się z 5 powiatów: płockiego, bielskiego, raciąskiego, płońskiego i sierpeckiego. Ten ostatni został wyodrębniony w latach 30-tych XVI w. z powiatu bielskiego.

Ziemia zawkrzeńska (2.048 km²) obejmowała trzy powiaty: szreński, mławski (do 1429 r. wyszyński) i niedzborski (do 1535 r. sulerzyski)⁵).

W tym czasie ziemia sochaczewska (złożona z powiatów — sochaczewskiego i mszczonowskiego) i gostynińska (obejmująca powiaty gostyniński i gabiński) należały do województwa rawskiego, zaś ziemia wyszogrodzka (629 km², pokrywająca się dokładnie z powiatem tejże nazwy), ciechanowska (z powiatami — ciechanowskim, przasnyskim i sąchockim, poprzednio czerwińskim), i łomżyńska (z powiatami — ostrołęckim, łomżyńskim, zambrowskim i ko-

leńskim) wchodziły między innymi w skład województwa mazowieckiego⁶).

Na czele każdego województwa stał wojewoda. Do początków XIV wieku wojewoda był zastępcą panującego w zakresie dowództwa nad wojskiem. W XIII wieku urząd wojewody zaczął się już przeobrażać w jeden z urzędów ziemskich. W XIV wieku jako najstarszy rangą urzędnik ziemski przewodził na sejmiku elekcyjnym oraz dowodził pospolitym ruszeniem z województwa. Takie też funkcje pełnił wojewoda płocki. Sejmiki województwa będącego przedmiotem naszych rozważań odbywały się w Raciążu, ze względu na jego centralne położenie. Wybierano na nich 4 posłów do Sejmu oraz 2 deputatów do Trybunału Piotrkowskiego⁷).

Na czele każdego powiatu wchodzącego w skład województwa stali początkowo kasztelanowie. W czasie wojny organizowali pospolite ruszenie. Po włączeniu do Korony dotychczasowych dóbr książęcych zostały utworzone dobra królewskie zarządzane przez nowo mianowanych starostów. Odtąd najważniejsze funkcje sprawowane dotychczas przez kasztelana przechodzą na starostę. Starosta grodowy wykonywał wyroki władz administracyjnych i sądowych nad szlachtą zarówno typu cywilnego jak i karnego. Starosta miał dwóch zastępców: podstarościego sprawującego władzę administracyjną i sędziego grodzkiego wykonującego władzę sądową.

Dokładny spis wojewodów i kasztelanów płockich opracował Ryszard Zieliński w pracy pt. „Chronologia senatorów płockich”⁸). Spis taki znajduje się również w Herbarzu Niesieckiego.

Województwo płockie od momentu inkorporacji do Korony Królestwa Polskiego w 1495 roku aż po rok 1793 posiadało swój herb: na czerwonym tle czarny orzeł bez korony i przepaski, ze złotymi szponami i złotym dziobem, ze złotą literą „P” na piersi⁹).

W XVI wieku całe województwo płockie (archidiakoniat płocki), a także niektóre ziemie województwa mazowieckiego położone na prawym brzegu Wisły (część ziemi warszawskiej i północna część ziemi liskiej (archidiakoniat pułtuski) należały do diecezji płockiej. Biskup płocki był właścicielem licznych dóbr ziemskich. Jak pisze I. Gieysztorowa „klucze pułtuski i złotyryjski dóbr biskupich w widłach Narwi i Bugu obszarem swym niewiele różniły się od dóbr łowickich prymasa, ustępowały im jednak znacznie jakością gleby i obszarem uprawnym, obejmując obficie tereny zalesione”¹¹). Do bis-

Mazowsze

Mapa administracyjna Mazowsza z XVI wieku

kupa płockiego należała cała Puszcza Biała z Pułtuskim i Brokiem¹²⁾.

Po włączeniu księstwa płockiego do korony wzrosło znaczenie biskupstwa płockiego. Sam kardynał Fryderyk Jagiellończyk kierował elekcją nowego biskupa na jesieni 1497 roku po śmierci Piotra z Chotkowa¹³⁾. Nowym biskupem został wybrany Jan IV Lubrański. Pierwszym znaczącym jego wystąpieniem jako „biskupa wybranego i potwierzonego płockiego” jest obecność jego przy akcie wydanym w Krakowie, na mocy którego król Olbracht pozwolił zbudować wodociąg w Płocku w roku 1498. Biskup płocki zasiadał w senacie, jak inni biskupi polscy. Na dziesięć biskupich krzesła w senacie, biskup płocki zajmował siódme krzesło. Oprócz biskupa płockiego w skład senatu wchodził też inni wysocy urzędnicy — dostojnicy z terenu województwa płockiego, a mianowicie wojewodowie i kasztelanowie.

Wojewoda płocki zajmował miejsce trzynaste po belzkim, a następne miejsca należały do wojewody mazowieckiego i rawskiego.

Kasztelanowie z terenu Mazowsza zajmowali miejsca w senacie od 52 do 65 w następującej kolejności: płocki, raciański, sieprski, czerski, warszawski, wiszki, wyszogrodzki, zakroczyński, ciechanowski, liwski, sochaczewski i gostyniń-

ski¹⁴⁾. Każda natomiast ziemia wysyłała po dwóch posłów do izby poselskiej.

Zachowanie się szlachty Mazowsza Płockiego w czasie bezkrólewia i na elekcjach, jak również posłów z województwa płockiego omawia szczegółowo praca Ryszarda Zielińskiego „Województwo płockie w czasie bezkrólewia i na elekcjach”¹⁵⁾.

Spśród wielu wojewodów płockich wybitną postacią okazał się Stanisław Krasieński herbu Sępówron (1558—1617). W 1583 roku został chorążym płockim, a w 1586 r. kasztelanem ciechanowskim. Na elekcji 1587 roku przyczynił się walcnie do obioru Zygmunta Wazy na króla Polski. W zamian za poparcie udzielone królowi — w r. 1590 został mianowany kasztelanem sieprskim, w 1593 r. podlaskim, w 1596 roku płockim. W cztery lata później otrzymał krzesło wojewody płockiego¹⁶⁾.

W okresie rokoszu Mikołaja Zebrzydowskiego starał się za wszelką cenę odwieść go od jego przeciwkrólewskich planów. W tym też czasie aktywnie działał na rzecz utrzymania szlachty swego województwa w posłuszeństwie wobec króla¹⁷⁾.

W historii dawnego województwa płockiego najbardziej pomyślnym dla rozwoju gospodarczego okazał się koniec XV, a także cały wiek

XVI oraz początek XVII wieku. Decydujące znaczenie gospodarcze dla Mazowsza miało odzyskanie Pomorza Gdańskiego i włączenie między innymi województwa płockiego w orbitę handlu wiślanego.

Rozwijały się dawne miasta mazowieckie, powstawały nowe w wyniku lokacji królewskich, wzrastała liczba ludności poszczególnych miast i powiatów¹⁸⁾.

Płock, Wyszogród, Dobrzyń stały się ważnymi ośrodkami handlu wiślanego. Rozwijało się budownictwo renesansowe w Płocku, Sierpcu, Pułtusku i Broku¹⁹⁾. Miasta otrzymywały nowe przywileje, lub potwierdzenie dawnych²⁰⁾. Jedynie na wsi Mazowsza Płockiego pogłębia się proces zubożenia wsi w wyniku kurczenia się rozmiarów gospodarstwa kmieckiego. Ponadto już w pierwszej połowie XVI wieku obowiązuje pańszczyzna w wymiarze 2 dni w tygodniu z włóki, a w drugiej połowie XVI w. przeważała już pańszczyzna 3, a nawet 4 dniowa²¹⁾.

Pod względem struktury agrarnej i społecznej „Brak było w płockim zupełnie świeckich fortun magnackich, niewiele istniało królewszczyzn (choć więcej niż w województwie mazowieckim), liczną była warstwa szlachty zagrodowej i nieosiadłej (nieco jednak mniej liczna niż na Mazowszu właściwym). Ponad masę najniższego majątkowo szczebla szlacheckiego i ponad warstwę drobnych zupełnie posesjonatów, wybijało się dosłownie ledwo 20 czołowych rodzin województwa. Choć w skali ogólnopolskiej rodziny te liczyć się mogły najwyżej do średniozamożnych, na miejscu właśnie one oraz przedstawiciele duchowieństwa, kierowały wszelkimi przejawami życia publicznego”²²⁾.

Spośród dóbr królewskich województwa płockiego lat 1498—1789 lustracje wymieniają:

miasta — Płock, Bielsk, Mławę, Płońsk;

wsie — Biała, Cekanowo, Chełpowo, Draganie, Dziarnowo Dzierżążnia, Kępa, Maszewo, Mławka, Modła, Nowa Wieś, Powsino, Przedmieście (Stara Przysań), Troszyn, Winiary, Wola (Studzieniec), Wykowo oraz wsie filialne Troszyna—Rumunek i Troszynek. Królewszczyzny płockie stanowiły spuściznę odziedziczoną przez monarchię polską po Mazowszu książęcyim dzielnicę płockiej²³⁾.

W połowie XVII wieku (1655—1660) w czasie tzw. potopu szwedzkiego Mazowsze Płockie zostało straszliwie zniszczone. Między innymi w roku 1655 wojska szwedzkie spaliły niemal całkowicie miasto Sierpc²⁴⁾. Również wojna północna stała się okazją do licznych przemarszów wojsk i jeszcze bardziej pogłębiła proces zniszczenia Mazowsza północnego. Reszty dopełniła wojna domowa w czasie konfederacji barskiej.

W wyniku wszystkich wspomnianych wydarzeń województwo płockie przeżywa stagnację gospodarczą. Poważnie zmniejszyła się liczba ludność województwa. Województwo płockie w 1777 roku liczyło 14 miast, a w 1400 domach zamieszkiwało 8.500 mieszkańców²⁵⁾. Ludność stołecznego Płocka liczyła 2.300 mieszkańców,

czyli o połowę mniej niż w XVI wieku. Podobnie było w innych miastach województwa; wojny i zarazy pomniejszyły znacznie ludność Mazowsza.

Podjęte dzieło naprawy Rzeczypospolitej na Sejmie Czteroletnim zostało przerwane związaniem się konfederacji targowickiej, a potem drugim rozbiorem Polski, dokonany w 1793 roku. W wyniku rozbioru Prusy zagarnęły większą część województwa płockiego i rawskiego. Ponieważ w monarchii pruskiej były już Prusy Zachodnie i Wschodnie, Prusacy utworzyli nową jednostkę administracyjną — Prusy Południowe²⁶⁾, obejmujące zabrane tereny województwa płockiego i rawskiego, sięgające od Działdowa na północy przez Wyszogród do Pilicy na południu.

Organizatorem tej prowincji został Otton Karol Voss. Nadprezydentem Prus Południowych został mianowany Juliusz Ernest Buggenhagen²⁷⁾.

Na obszarze województwa płockiego została utworzona administracja ogólna, skarbowa, sądowa oraz administracja miejska. Jej celem było ściśle zespolenie zagarniętych ziem z państwem Wilhelma II.

Utworzono (7 kwietnia 1793 roku) 2 kamery dla Prus Południowych. Kamery miały pełnić funkcję ogólnoadministracyjne i skarbowe. Jedna z kamer umieszczona została najpierw w Łęczycy, a potem w Piotrkowie²⁸⁾. Do tej właśnie kamery należało początkowo województwo płockie. Departament piotrkowski został podzielony na 27 powiatów, w tym powiat płocki liczył 152 miejscowości²⁹⁾. Ze względu jednak na to, że kamery obejmowały zbyt wielki obszar utworzono trzecią kamerę w Płocku. Obejmowała ona swym zasięgiem województwo płockie, inowrocławskie, część brzeskiego i rawskiego oraz Ziemię Dobrzyńską³⁰⁾.

Dyrektorem płockiej kamery został urzędnik pruski Karol Knnobloch. Dla potrzeb płockiej kamery wzniesiono w 1802 roku budynek „Kolegienhaus” (obecnie Urząd Wojewódzki w Płocku przy ul. Kolegialnej 15)³¹⁾.

W roku 1795 został zlikwidowany departament łęczycki (piotrkowski), znaczna jego część (północna) została włączona do departamentu płockiego³²⁾. Do departamentu płockiego należała też Ziemia Gostynińska z Kutnem.

W tym miejscu pragnę zaznaczyć, że sprawy związane z podziałem administracyjnym Prus Południowych w latach 1793—1795 nie zostały jeszcze dostatecznie jasno naświetlone przez badania historyczne. W październiku 1795 roku podpisany został III rozbiór Polski. Prusy otrzymały nowe nabytki na prawym brzegu Wisły i Bugu. Zmieniono granice Prus Południowych. Ponadto utworzono nową prowincję — Prusy Nowowschodnie³³⁾. Obejmowały one terytorium zaboru pruskiego z 1793 roku na prawym brzegu Wisły z Płockiem oraz tereny świeżo zajęte nad Wisłą i Bugiem. W założeniach władz pruskich chciano odciąć ten teren od ognisk polskiego życia kulturalnego, czyniąc zeń zaplecze gospodarcze Prus Wschodnich³⁴⁾.

Księstwo Warszawskie. Podział administracyjny po roku 1809. Obszar Księstwa został podzielony na 10 departamentów, jak wskazuje mapa

Prusy Nowowschodnie zostały podzielone na dwa departamenty: białostocki i płocki. Ten ostatni dzielił się z kolei na sześć powiatów: płocki, lipnowski, przasnyski, pułtuski, ostrołęcki i wyszogrodzki ³⁵).

Na czele każdego powiatu stali landraci, mianowani często spośród szlachty polskiej. Tak np. landratem płockim został niejaki Paczkowski. Landraci wypełniali funkcje administracyjne, a także mieli patronować wyborom sołtysów i ławników we wsiach. Landratom nie podlegały miasta, bowiem te bezpośrednio podporządkowano władzom kamery.

Kilka sąsiednich miast stanowiło inspekcję podatkową, na której czele stał steuerrat. W Płocku mieściła się też siedziba rejencji. Do jej kompetencji należało sądownictwo, a także nadzór nad szkolnictwem katolickim i wychowaniem młodzieży ³⁶).

W skład rejencji płockiej wchodziło 15 okręgów: płocki, bielski, wyszogrodzki, sierpecki, szreński, gostyniński, sochaczewski, a także rypiński, dobrzyński, lipnowski, radziejowski, brzeski, kowalski, orłowski i łączycki ³⁷).

Po roku 1797 na terenie departamentu płockiego zaczęli się osiedlać pierwsi koloniści niemieccy. Największej kolonii niemieckich powstało w okolicach Płocka.

Administracja pruska istniała na omawianym obszarze do jesieni roku 1806, tj. do chwili

opuszczenia przez Prusaków ziem polskich. Po wkroczeniu wojsk napoleońskich, z urzędów administracyjnych usunięci zostali urzędnicy pruscy, a lokalne władze administracyjne podporządkowane zostały dowództwu francuskiemu.

Po utworzeniu Księstwa Warszawskiego w 1807 roku jego terytorium zostało podzielone mocą dekretu z dnia 19.XII.1807 roku na 6 departamentów: warszawski, kaliski, poznański, bydgoski, płocki i łomżyński. Departamenty dzieliły się na 60 powiatów. Powiaty dzieliły się na gminy.

Na terenie departamentu płockiego utworzono 6 powiatów: lipnowski, wyszogrodzki, pułtuski, mławski, przasnyski i ostrołęcki ³⁸).

Obszary powiatu łączyckiego, orłowskiego (kutnowskiego), gostynińskiego i sochaczewskiego zostały włączone do departamentu warszawskiego ³⁹).

Na czele departamentu stał prefekt, powiatu — podprefekt. Na czele gminy miejskiej stał — burmistrz, zaś wiejskiej — wójt. Funkcję wójta w gminie pełnili dziedzice.

Obok prefekta ważną rolę spełniała rada prefekturalna, mająca kompetencje trybunału administracyjnego pierwszej instancji. Rada nie tylko rozstrzygała spory administracyjne, ale decydowała również o indywidualnych ulgach podatkowych (allewiacjach). Ponadto

rady udzielały zezwolenia na rozpoczęcie procesu lub pozbycie własności⁴⁰). Funkcję samorządu spełniały rady departamentalne (16—24 członków), powiatowe (9—12 członków) i municypalne (10—30 członków)⁴¹). Członków rad wszystkich stopni mianował król.

Rada departamentalna była zwoływana co-rocennie pierwszego lutego na zwykłą sesję, tzw. gospodarską. Sesja trwała 15 dni. Podstawową funkcją rady był rozkład ciężarów publicznych na powiaty. Rada w szerokim zakresie dysku-towała nad potrzebami departamentu, nad ulepszeniem administracji, przyjmowała i na-stępnie rozpatrywała skargi na urzędników⁴²).

Znaczne kompetencje miały rady powiatowe. Rozkładały ciężary publiczne na wsie i dwory znajdujące się na terenie powiatu. Formu-łowały opinie o potrzebach powiatu⁴³). W mia-stach istniały rady municypalne. Pełniły funkcje doradcze. Ich skład liczebny zależny był od wielkości miasta.

W Płocku w 1810 roku zaczął wychodzić „Dziennik Departamentowy Płocki”, zwany później „Dziennikiem Urzędowym Wojewódz-twa Płockiego”.

Duże zasługi dla rozwoju departamentu po-łożył Rajmund Rembieliński, prefekt departa-mentu płockiego w latach 1808—1813, później-szy prezes Komisji Województwa Mazowiec-kiego. Za jego rządów w Płocku uporządko-wano miasto, wybudowano wiele ulic i pla-ców, założono piękny ogród na wzgórzu domi-nikańskim. Z inicjatywy Rembielińskiego zało-żono w 1811 roku teatr w budynku dawnego kościoła św Trójcy przy ul. Piekarskiej (roze-brany w okresie okupacji hitlerowskiej, obecnie wybudowano tam hotel PTTK).

Po utworzeniu w 1815 roku Królestwa Pol-kiego nowy podział administracyjny wpro-wadzono na mocy postanowienia namiestnika, generała Józefa Zajączka, z dnia 16 stycznia 1816 roku, zgodnie z art. 119 Konstytucji Kró-lestwa Polskiego. W nowym podziale departa-menty zastąpiono województwami, z tym że w miejsce dotychczasowych 4 departamentów powołano 8 województw (krakowskie, sando-mierskie, kaliskie, lubelskie, płockie, mazowiec-kie, podlaskie i augustowskie), którym nadano historyczne nazwy z okresu przedrozbiorowe-go⁴⁴).

Granice województwa płockiego prawie nie różniły się terytorialnie od dawnego departa-mentu tej nazwy. Jednostką administracyjną pośrednią stojącą pomiędzy województwem i powiatem były obwody.

Przeciętnie na każde województwo przypa-dało od 4—7 obwodów, a każdy z nich obej-mował 1 do 3 dawnych powiatów⁴⁵).

Powiaty w tym czasie przestały pełnić funkcje administracyjne, były natomiast okręgami wy-borczymi posłów na sejm. Ponadto powiaty były siedzibą sądów cywilnych pierwszej instancji zwanych sądami pokoju.

Obwody pozostawały pod władzą komisarzy obwodowych. Na siedzibę władz wyznaczano przeważnie miasta obwodowe. Na terenie wo-

jewództwa płockiego utworzono 6 obwodów (płocki, pułtusi, lipnowski, mławski, przasnys-ki i ostrołęcki)⁴⁶). Na interesującym nas tere-nie obwody pokrywały się z dawnymi powiatami, z jedną zasadniczą zmianą, że zamiast dawnego powiatu wyszogrodzkiego utworzono powiat płocki⁴⁷). Tak więc miasto Płock pełniło podwójną rolę — miasta wojewódzkiego i jed-nocześnie powiatowego. Nowy podział admini-stracyjny wprowadzony został w życie w II połowie 1816 roku.

Niebawem zauważono, że nowy podział po-siada wiele ujemnych stron. „Szczególnie dot-kliwa dla ludności była niewłaściwa lokalizacja siedzib władz obwodowych oraz rozgraniczenie obwodów. Zasada lokowania władz obwodowych w dotychczasowych miastach powiatowych spowodowała, że w wielu przypadkach siedziby obwodów znalazły się na ich peryferiach, co zmuszało ludność do dalekich wędrówek w przy-padku konieczności załatwienia spraw admini-stracyjnych. Odległości te były też uciążliwe dla władz centralnych. Bowiem zarówno ko-respondencja odgórna dla magistratów miast i wójtów, jak też raporty oddolne musiały od-bywać długą drogę. Na wadliwe rozgraniczenie narzekali również właściciele majątków, jak również chłopci, zobowiązani do przewożenia urzędowej korespondencji i dostarczania pod-wód. Zmniejszenie liczby urzędów i niewłaśc-iwe rozmieszczenie ich siedzib było szczegól-nie uciążliwe dla właścicieli majątków, które w wyniku takiego podziału weszły w skład dwóch różnych obwodów sąsiednich. W takich sytuacjach dziedzic zmuszony był pełnić funkcję wójta dwóch gmin i wносить podatki do dwóch odległych od siebie obwodów”⁴⁸).

Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych opracowała nowy projekt zmian podziału te-rytorialnego kraju. Między innymi poważne zmiany w zakresie granic wewnętrznych objęły wojew. płockie. Generalnie uznano, że poszcze-gólne miejscowości winny należeć do tego obwodu, którego siedziba była najbliższa dla ludności.

W tym czasie w każdym województwie wła-dzę zwierzchnią administracyjną sprawowała Komisja Wojewódzka, składająca się z prezesa, pięciu komisarzy zasiadających, komisarzy de-legowanych (po jednym z każdego obwodu), sekretarza oraz kilku asesorów. Komisarze za-siadający stali jednocześnie na czele wydziałów komisji (wyznań religijnych i oświecenia na-rodowego, administracyjnego, wojskowego, skarbowego i policyjnego).

Komisja wojewódzka wykonywała polecenia władz centralnych, a także czuwała nad porządkiem wewnętrznym i bezpieczeństwem mieszkańców. Ponadto kierowała sprawami oświecenia publicznego oraz współpracowała z wydzielonymi organami sądowymi i wojsko-wymi.

W obwodach, jak już zaznaczono, władzę sprawowali delegowani komisarze obwodu. Byli zobowiązani do ścisłego wykonywania wszyst-kich poleceń i rozkazów Komisji Wojewódzkiej.

W miastach władzę sprawowały urzędy municypalne, składające się z burmistrzów oraz radnych⁴⁹⁾.

Pierwsze lata Królestwa Polskiego były na ogół pomyślnie dla rozwoju Płocka i województwa płockiego. Wyrazem rozwoju gospodarczego był między innymi duży ruch budowlany w Płocku oraz w innych miastach województwa. Wzrosła ludność województwa⁵⁰⁾.

Rok	liczba ludności
1815	356 585
1822	413 516
1824	440 323
1825	454 465
1826	464 491

Pod względem gęstości zaludnienia na pierwsze miejsce wysunął się powiat lipnowski, najmniej zamieszkałym był ostrołęcki.

Województwo płockie w dalszym ciągu było zamieszkałe przez szlachtę średniozamożną i drobną. Pod względem zamożności i nowoczesnych metod gospodarowania wyróżniały się przed powstaniem listopadowym dobra generała hrabiego Wincentego Krasińskiego w Krasnym koło Ciechanowa.

W latach 1816—1834 prezesem Komisji Wojewódzkiej w Płocku był Florian Kobyliński. Położył on ogromne zasługi dla rozwoju Płocka i województwa płockiego.

Płock w okresie Królestwa Polskiego pełnił dalej funkcję stolicy diecezji. Od 1818 r. — obejmowała ona teren całego województwa płockiego. Po przyłączeniu w 1867 roku powiatów ostrołęckiego i pułtuskiego do guberni łomżyńskiej, powiaty te dalej wchodziły w skład diecezji płockiej.

Płock był siedzibą nie tylko władz administracyjnych, ale także sądowych i innych. W Płocku mieścił się między innymi sąd kryminalny dla województwa płockiego i augustowskiego, trybunał cywilny, sąd policji poprawczej oraz sąd pokoju okręgu płockiego. Władze sądowe miały swą siedzibę od 1822 r. w byłym pałacu biskupim (obecnie budynek Sądu Wojewódzkiego i Hipoteki) przy pl. Narutowicza.

W Płocku odbywały się także sejmiki szlacheckie powiatu płockiego oraz tzw. zgromadzenia gminne m. Płocka, powiatu płockiego i pułtuskiego⁵¹⁾.

W okresie 1830—1831 r. społeczeństwo województwa płockiego gorąco poparło powstanie. Poparcie społeczeństwa Płocka i województwa płockiego dla sprawy powstania wyraziło się nie tylko w napływie ludzi do jednostek wojskowych, lecz także, obok płacenia podatków, w ofiarach pieniężnych i w naturze⁵²⁾.

Przez teren województwa płockiego szła droga na emigrację patriotów, którzy brali udział w powstaniu. W kilka lat po upadku powstania listopadowego w celu ściślejszej unifikacji i podporządkowania władz administracyjnych — dekretem cara Mikołaja I z 7 marca 1837 r. województwa przemianowano na gubernie, komisje wojewódzkie — na rządy gubernialne, a prezesów komisji wojewódzkich — na gubernatorów cywilnych⁵³⁾.

W pięć lat później na podstawie ukazu carskiego z dnia 11 października 1842 roku, obwoady przemianowano na powiaty, a powiaty na okręgi. Równocześnie komisarzy obwodowych przemianowano na naczelników powiatów⁵⁴⁾. Wspomniany ukaz przemianował również urzędy municypalne w miastach na magistraty miast.

Kolejny ukaz carski z 1 stycznia 1845 roku, wprowadzający pewne zmiany w podziale administracyjnym Królestwa, nie dotyczył guberni płockiej, ponieważ utrzymywał ją w granicach dotychczasowych. Również liczba powiatów wynosiła dalej 6 jednostek.

Podobnie było z gubernią suwalską. Ukaz z 1845 r. ustanawiał zamiast dotychczasowych 8 — pięć guberni. Połączono sandomierską i kielecką (do r. 1842 krakowską) w gubernię radomską, lubelską i podlaską — w gubernię lubelską, kaliską i mazowiecką w gubernię warszawską⁵⁵⁾.

Powstanie styczniowe wytworzyło własną organizację administracji. Przywrócono podział na powiaty. Na czele administracji wojewódzkiej stał naczelnik cywilny, który musiał ściśle współpracować z komisarzem rządowym delegowanym dla danego województwa⁵⁶⁾.

Odpowiednio na czele powiatów stali naczelnicy powiatów. Z kolei powiaty były podzielone na okręgi. Na czele okręgów i poszczególnych miast stali również naczelnicy. Województwo płockie zgodnie z podziałem wprowadzonym przez władze powstańcze składało się dalej z powiatów płockiego, lipnowskiego, mławskiego, przasnyskiego, pułtuskiego i ostrołęckiego.

Pierwszym naczelnikiem cywilnym województwa płockiego był do 22 stycznia 1863 r. Wojciech Zegrzda, od 27 marca do 6 czerwca 1863 roku Eustachy Grabowski, od końca czerwca do połowy sierpnia — Karol Ujazdowski od połowy sierpnia do czwartego października Władysław Michniewicz. Natomiast funkcje naczelników wojskowych woj. płockiego pełnili: od ok. 7 do 24 stycznia 1863 r. Konrad Błaszczynski (pseudonim Bończa, a także nazywany Tomaszewskim), od 24 stycznia do 16 kwietnia 1863 r. Zygmunt Padlewski, od końca kwietnia do połowy lipca 1863 r. Jan Turowski.

Przedstawicielami rządu narodowego na województwo płockie byli komisarze: od grudnia 1862 roku do 12 marca 1863 roku Edward Roliski, od 27 marca do 11 czerwca 1863 r. — Stanisław Grzywiński ze Zbigniewem Chądzyńskim jako pomocnikiem, od 11 czerwca do 4 października — Zbigniew Chądzyński, mający jako pomocników — Gustawa Dückerta na powiaty płocki i lipnowski, Teodora Jackowskiego — na powiaty mławski i przasnyski oraz Edwarda Grabowskiego na powiaty ostrołęcki i pułtuski.

Naczelnikami powiatu płockiego byli między innymi do lutego 1863 roku Henryk Grothus (Grotus), od maja do października 1863 roku — Leopold Bednarski.

Naczelnikami miasta Płocka byli: od 22 stycznia 1863 r. Ferynand Florian Tyszka, do

Królestwo Polskie. Podział administracyjny po roku 1867

czerwca 1863 — rejent Janczewski, od czerwca do października 1863 r. — niejaki Głowacki⁵⁷). Również inne powiaty i miasta województwa płockiego miały swe władze powstańcze.

Zadaniem administracji powstańczej było zaspokojenie potrzeb walczących oddziałów, organizowanie nowych partii powstańczych itp.

Wszelkie przestępstwa dokonywane na niekorzyść powstania były rozpatrywane przez specjalne trybunały rewolucyjne w województwach i powiatach.

W latach 1845—1863 gubernatorami płockimi byli przeważnie Polacy. Po upadku powstania styczniowego władze carskie systematycznie likwidowały autonomiczne władze centralne w Warszawie. Kompetencje władz warszawskich przejmowały odnośnie władze centralne w Petersburgu. Jednocześnie wszystkie ważniejsze stanowiska administracyjne były obsadzone Rosjanami. Językiem urzędowym był wyłącznie język rosyjski.

Królestwo Polskie starano się ściślej połączyć z Cesarstwem. W tym celu władze carskie postanowiły „zwinąć wszystkie centralne władze rządowe w Królestwie”, a także władze administracji terenowej podporządkować właściwym resortowo ministerstwom. Między innymi na podstawie ukazu Aleksandra II z 29 lutego 1868 roku, Rządy gubernialne poddano władzy Rządzącego Senatu, a ponadto przyłączono je z wyjątkiem spraw finansowych (te należały do Wydziału Finansowego) do Ministerstwa Spraw Wewnętrznych⁵⁸).

Dnia 31 grudnia 1866 r. car wydał ukaz ustanawiający nowy podział terytorialny Królestwa i nową organizację administracji w Królestwie. Władze carskie w miejsce dotychczasowych pięciu guberni: warszawskiej, radomskiej, lubelskiej, płockiej i augustowskiej, ustanowiły 10 guberni: warszawską, kaliską piotrkowską, radomską, kielecką, lubelską, siedlecką, płocką, łomżyńską i suwalską⁵⁹). Zwiększona

ilość okręgów administracyjnych miała ułatwić ucisk narodowy wobec ludności polskiej⁶⁰).

Zarząd nad guberniami został powierzony gubernatorom. Rząd gubernialny składał się z gubernatora, wicegubernatora, 4 radców kierujących Wydziałami: Administracyjnym, Wojskowo-Politycznym, Skarbowym i Prawnym, ponadto asesorów kierujących Wydziałami Dóbr Rządowych i Ubezpieczeń, inspektora lekarskiego kierującego Wydziałem Lekarskim, oraz budowniczego (architekt), naczelnika dyrekcji okręgu naukowego i kasjera gubernialnego⁶¹).

Na podstawie nowego podziału terytorialnego wprowadzonego ukazem z 31 grudnia 1866 r. gubernia płocka została znacznie pomniejszona. Obejmowała w sumie 10.187 km² i składała się z 8 powiatów: płockiego, lipnowskiego, rypińskiego, sierpeckiego, mławskiego, przasnyskiego, ciechanowskiego i płońskiego⁶²). Zarząd nad powiatami powierzono naczelnikom powiatów i urzędem powiatowym podległym gubernatorom i rządowi gubernialnym.

Na terenie powiatów guberni płockiej znajdowało się 110 gmin, 11 miast i 18 osad. Spod władzy naczelnika były wyłączone między innymi miasta gubernialne, których magistraty podlegały rządowi gubernialnym. Sprawy bezpieczeństwa i porządku publicznego podlegały w miastach i każdym powiecie straży ziemskiej.

Na podstawie postanowień z 1864 r. na terenie guberni płockiej działała jedna z trzynastu komisji ds. włościńskich. Celem komisji było wprowadzenie w życie ukazu o uwłaszczeniu⁶³).

W roku 1895 obszar guberni został jeszcze pomniejszony przez włączenie powiatów płońskiego i pułtuskiego do guberni warszawskiej⁶⁴).

Gubernia płocka w dobie Królestwa Polskiego miała wybitnie charakter rolniczy. Brak było na terenie guberni większego przemysłu. Prosperowały jedynie drobne zakłady - fabryczki sprzętu rolniczego (Płock), cegielnie, gorzelnie browary itp. Z przemysłu rolno-spożywczego najbardziej rozwinięte było cukrownictwo, zwłaszcza na przełomie XIX i XX wieku (cukrownie: Izabelin, Krasiniec, Ciechanów, Borowiczki, Mała Wieś).

Głównymi artykułami wywozu z terenu guberni były produkty rolnicze. Handel zbożem koncentrował się początkowo w Płocku, po wybudowaniu kolei nadwiślańskiej, obrót handlowy skierował się na Mławę.

W 1915 r. w czasie pierwszej wojny światowej okupant niemiecki zniósł rosyjski podział na gubernie, pozostawił natomiast podział na powiaty. Teren byłej guberni płockiej został włączony w skład Jenerał-Gubernatorstwa Warszawskiego⁶⁵). Jednocześnie Niemcy zmniejszyli ilość powiatów Jenerał-Gubernatorstwa Warszawskiego z 47 do 30.

Na podstawie rozporządzenia z dnia 23 lutego 1916 r. Niemcy połączyli na terenie byłej guberni płockiej powiat lipnowski i rypiński w jeden powiat lipnowski oraz powiat płocki,

płoński i sierpecki w jeden powiat płocki⁶⁶). Tak więc Płock pełnił funkcję okręgu cywilnego złożonego z dotychczasowych 3 powiatów. W miesiąc później połączono powiat mławski i ciechanowski w jeden powiat mławski⁶⁷).

Zarząd nad powiatami objęli niemieccy landraci (naczelnicy). Organem doradczym i opiniodawczym naczelników powiatu były sejmiki powiatowe.

W 1916 roku utworzono również w Płocku gubernatorstwo wojenne, sprawujące nadzór wojskowy nad pięcioma powiatami wchodzącymi do niedawna w skład guberni płockiej⁶⁸).

Z chwilą odzyskania niepodległości przez Polskę w 1918 r. — województwo płockie jako jednostka podziału administracyjnego przestało istnieć. Na mocy ustawy z dnia 2 sierpnia 1919 roku 10 dawnych guberni wchodzących w skład Królestwa Polskiego zostało podzielone na pięć województw: warszawskie, białostockie, kieleckie, lubelskie i łódzkie⁶⁹).

Płock spadł do rangi miasta powiatowego. W związku z tym w przededniu uchwalenia wspomnianej ustawy w „Kurierze Płockim” ukazał się artykuł wstępny „Z Chwili”, w którym autorzy piszą z melancholią „Otóż w podziale tym, zarówno w projekcie przewidującym sześć województw, jak również w projekcie, podającym 7, nie ma wzmianki o Płocku, jako siedzibie województwa. Miasto nasze zostało w zupełności zignorowane”⁷⁰). Również władze miasta Płocka próbowały utrzymać dawne (wojewódzkie) znaczenie Płocka i interweniowały w tej sprawie u posłów wybranych z okręgu płockiego. Władze miejskie zwracały się do grupy posłów płockich, aby ci domagali się utworzenia „szóstego województwa” z siedzibą w Płocku przez podział projektowanego województwa warszawskiego na dwa: rolnicze — Płockie, przemysłowe — Warszawskie⁷¹).

Żądania władz płockich nie dały żadnego pozytywnego rezultatu. Jakub Chojnacki na marginesie powyższego pisze: „Miaśnotwórczy czynnik — jakim była administracja wojewódzka, (gubernialna)... przestał oddziaływać na rozwój miasta. Początek niepodległości Polski nie stawił dla Płocka optymistycznych horoskopów na przyszłość. W 1919 r. ustawą Sejmową powołano województwo warszawskie. Płockowi wyznaczono rangę miasta tylko powiatowego. W tysiącletniej historii i tradycji było to wydarzenie bez precedensu”⁷²).

Brak perspektyw rozwojowych dla Płocka zauważa również Antoni Julian Nowowiejski w monografii historycznej „Płock” pisząc: „Czy Płock stanie się kiedyś miastem wielkim, przemysłowym? Zdaniem osób kompetentnych (Dziennik Płocki, 1930 r. Nr 20), Płock zachowa charakter miasta szkolnego, jaki ma dotychczas. Administracyjnym ośrodkiem Mazowsza wtedy będzie, jeżeli województwo z Warszawy się tu przeniesie”⁷³).

Należy przypomnieć, że nieprzerwanie, od chwili odzyskania niepodległości przez cały okres XX-lecia międzywojennego wiele organizacji społecznych (Towarzystwo Naukowe Płock-

kie, Towarzystwo Techniczne, Towarzystwo Rolnicze) podejmowało starania, aby utrzymać województwo płockie.

W początkach okupacji hitlerowskiej powiat płocki z Płockiem został włączony do Rzeszy, przynależąc administracyjnie do prowincji Prus Wschodnich (Provinz Ostpreussen) Regencji Ciechanów (Regierungsbezirk Zichenau). Powiaty: płocki, sierpecki, płoński, ciechanowski, nowodworski, pułtuski, ostrołęcki, mławski, przasnyski nazwano „Südostpreussen” — Prusami Południowo Wschodnimi⁷⁴).

Po odzyskaniu niepodległości przez Polskę w 1945 roku — Płock w dalszym ciągu należał do województwa warszawskiego, pełniąc funkcję miasta powiatowego i powiatu miejskiego.

W latach sześćdziesiątych zrodziła się idea tzw. ośrodków podregionalnych. W związku ze wzrastającą rangą przemysłową Płock — miasto nasze miało pełnić funkcję takiego ośrodka dla powiatów: płockiego, gostynińskiego, sierpeckiego i płońskiego⁷⁵). Podobne funkcje na obszarze byłego województwa warszawskiego pełnić miały: Ciechanów, Ostrołęka i Siedlce, zaś na terenie całego kraju wg koncepcji profesora Stanisława Berezowskiego miały być stworzone 32 podregiony⁷⁶).

Profesor Berezowski w innym ze swoich artykułów zamieszczonym w „Polityce” wypowiadając się na temat przyszedłego modelu regionu postulował przeprowadzenie w przyszłości reformy podziału administracyjnego” z poważnym zmniejszeniem roli powiatów, jeżeli nie z całkowitą ich eliminacją⁷⁷.

W roku 1970 na Sesji Naukowej zorganizowanej przez Towarzystwo Naukowe Płockie, z okazji 25 rocznicy wyzwolenia Płocka, mgr Franciszek Dorobek zabierając głos w dyskusji nad referatami sprecyzował trzy warianty nowego województwa płockiego⁷⁸). Na wystąpienie Franciszka Dorobka, że Płock może z powodzeniem zostać miastem wojewódzkim, odpowiedział na wspomnianej sesji mgr Bolesław Rek, zastępca Przewodniczącego Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Warszawie.

Od kilku lat prowadzone były badania zmierzające do wprowadzenia dwuszczeblowej organizacji rad narodowych i administracji terenowej, a także nowego podziału terytorialnego państwa na województwa. Przedyskutowane na XVII Plenum Komitetu Centralnego PZPR kierunki dalszego doskonalenia funkcjonowania władz i administracji stały się wytycznymi do uchwalenia przez Sejm PRL w dniu 28 maja 1975 r. reformy administracyjnej kraju. Reformie tej przyświecały trzy podstawowe założenia:

1. zbliżenie władzy wojewódzkiej i centralnej do społeczeństwa przez zniesienie ogniwa pośredniego w postaci powiatu.
2. podniesienie rangi nowych miast i ośrodków terenowych, które w wyniku rozwoju gospodarczego naszego kraju stały się żywotnymi centrami życia ekonomicznego i kulturalnego.

3. i wreszcie usprawnienie centralizmu demokratycznego w systemie zarządzania na gruncie powołania do życia Ministerstwa Administracji, któremu podlegać będą wszystkie terenowe ogniwa administracji, jak również kwestie ochrony środowiska⁸⁰).

W nowym podziale administracyjnym kraju, Płock — miasto znaczące na mapie gospodarczej i kulturalnej Polski, otrzymano ponownie status miasta wojewódzkiego (po 56 latach przerwy).

Nowe województwo płockie⁸¹) graniczy z ciechanowskim, warszawskim województwem stołecznym, skierniewickim, łódzkim województwem miejskim, sieradzkim, konińskim i wrocławskim. Obejmuje obszar o wielkości 5,1 tys. km² (33 miejsce w kraju), posiada 50 podstawowych jednostek administracyjnych: 6 miast (Gostynin, Kutno, Łęczycza, Płock, Sierpc i Żychlin — patrz aneks — Miasta województwa płockiego), 3 miasta — gminy (Gąbin, Krośnice i Wyszogród) oraz 41 gmin wiejskich.

W skład nowo utworzonego województwa płockiego weszła tylko część obszarów dawnego województwa płockiego. Na obszarze nowego województwa płockiego zamieszkuje 479,7 tys. ludzi (29 miejsce w kraju), gęstość zaludnienia wynosi 93 osoby na 1 km², przy średniej krajowej 108 osób.

Miasta województwa są stosunkowo dobrze wyposażone w podstawowe urządzenia komunalne; wszystkie miasta posiadają sieć wodociągową, korzysta z niej 75% ludności miejskiej, 70% korzysta z sieci kanalizacyjnej. Mieszkańcy Płocka i Kutna korzystają z komunikacji miejskiej. Na terenie województwa istnieją 282 szkoły ogólnokształcące, w tym 22 zbiorcze szkoły gminne i 19 liceów ogólnokształcących. Województwo posiada dobrze rozwiniętą sieć szkolnictwa zawodowego. Na obszarze województwa czynnych jest 82 jednostek szkolnictwa zawodowego (Technika i licea zawodowe, zasadnicze szkoły zawodowe). W Płocku znajduje się filia Politechniki Warszawskiej. Na terenie województwa działa teatr (Płock), Międzynarodowy Klub Książki i Prasy (Płock), a także sześć muzeów, 26 kin i kilka domów kultury.

Żywą działalność naukową i regionalną prowadzi Towarzystwo Naukowe Płockie z Oddziałami w Wyszogrodzie i Sierpcu, a także Towarzystwo Miłośników Ziemi Gostynińskiej, Kutnowskiej i Łęczyskiej.

Województwo płockie posiada też dobrze rozwiniętą bazę turystyczno-wypoczynkową, szczególnie w rejonie Pojezierza Gostynińskiego.

Zatrudnienie w gospodarce uspołecznionej wynosi ogółem 127,3 tys. osób, z tego w przemyśle 45,4 tys., tj. 35,7% ogółu zatrudnionych. Na każde 1 000 osób 95 pracuje w przemyśle naszego województwa.

Produkcja globalna przemysłu uspołecznionego wynosi 28 mld. zł (w cenach porównywalnych z 1971 r.), co daje największy w kraju wskaźnik na jednego mieszkańca: ponad 151 tys. złotych przy przeciętnej krajowej nieco

ponad 76 tys. złotych. Warto zaznaczyć, że sami mieszkańcy Płocka wytworzyli w ubiegłym roku produkcję wartości 20 mld. złotych.

Województwo płockie ma rozwinięte liczne działy przemysłu:

p e t r o c h e m i c z n y — Mazowieckie Zakłady Rafineryjne i Petrochemiczne w Płocku, największy zakład przemysłowy województwa,

m e t a l o w y — Fabryka Maszyn Żniwnych w Płocku, Fabryka Maszyn Rolniczych „Kraj” w Kutnie, Zakłady Metalurgiczne w Skłęczkach k. Kutna,

s t o c z n i o w y — Płocka Stocznia Rzeczna

e l e k t r o m a s z y n o w y — Zakłady Sprzętu Oświetleniowego „Polam” w Gostyninie, Zakłady Wytwórcze Transformatorów „EMIT” w Żychlinie, Zakłady Podzespołów Radiowych „Miflex” w Kutnie,

f a r m a c e u t y c z n y — Zakłady Farmaceutyczne „Polfa” w Kutnie,

w y d o b y w c z y — Łęczyckie Zakłady Górnicze (rudy żelaza) i inne.

Na obszarze województwa rozwinięty jest też przemysł rolno-spożywczy, zwłaszcza cukrowniczy (cukrownie: Borowiczki, Mała Wieś, Dobrzelin, Ostrowy, Leśmierz k. Łęczycy).

Rolnictwo województwa płockiego posiada korzystne warunki glebowe, a także wodne i klimatyczne. Województwo specjalizuje się w produkcji zbóż i roślin przemysłowych (pszenica, rzepak i buraki cukrowe). W rejonie Kutna

i Łęczycy rozwinięta jest produkcja warzyw i owoców. Znaczne różnicowanie występuje w poziomie hodowli bydła i trzody chlewnej. W ub. roku mieszkańcy wsi dostarczyli państwu 170 tys. ton zbóż, ponad 80 tys. ton żywca i 250 mln litrów mleka. Szczególnie wysoką towarowością wyróżnia się rolnictwo kutnowskie i płockie. Z rolnictwa utrzymuje się 223 tysiące osób, tj. 47,5% ogółu ludności. Powierzchnia użytków rolnych wynosi 403,1 tys. ha (78,3% ogólnej pow. województwa).

Do gospodarstw indywidualnych należy 376,8 tys. ha użytków rolnych. Na 100 ha użytków rolnych w gospodarstwach indywidualnych przypada 67 szt. bydła i 126,1 szt. trzody chlewnej. Około 12% pow. województwa zajmują lasy.

Korzystny układ posiada też województwo pod względem komunikacyjnym. Przez teren województwa przechodzą dwie równoległe linie kolejowe Warszawa—Toruń i Warszawa—Poznań, przecięte linią Brodnica—Łódź. Na terenie województwa znajdują się dwa węzły kolejowe: Kutno i Sierpc. W niedalekiej przyszłości przez obszar województwa płockiego przebiegać ma Centralna Magistrala Kolejowa Śląsk—Wybrzeże.

Nowo utworzone województwo płockie spełniać będzie ważną rolę w gospodarce narodowej. Decydować o tym będą trzy podstawowe elementy: znaczny potencjał przemysłowy, duże możliwości produkcji żywnościowej oraz znaczny potencjał przedsiębiorstw budowlano-montażowych⁸²).

PRZYPISY

1. Dziennik Ustaw Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej nr 16 z dn. 28 maja 1975 roku.
2. Parównaj opracowanie z opracowaniem „Płockie województwo” zawartym w „Encyklopedii Powszechnej” S. Orgelbranda, t. XX, Warszawa 1865 r., s. 852.
Słownik historii Polski, Warszawa 1969, wyd. V, s. 517—520; Zobacz też „Zbiór dokumentów i listów miasta Płocka”, t. I 1065—1495, wydała Stella Maria Szacherska, Warszawa 1975, s. VIII; K. Sajsse-Tobiczyk, Na Mazowszu, Warszawa 1964, s. 28.
3. M. Chudzyński, Zamek książąt mazowieckich w Gostyninie, Mówią Wieki, 1970 nr 1, s. 29.
4. Wł. Pałucki, Ziemia sochaczewska w wiekach XIV—XVII, w: Dzieje Sochaczewa i Ziemi sochaczewskiej, Warszawa 1970, s. 53—54.
5. I. Gieysztorowa, Od Jagiellonów do Sobieskiego 1526—1696, w: Cztery wieki Mazowsza Szkice z dziejów 1526—1914, Warszawa 1968, s. 18.
6. Op. cit., Br. Nowicka, Wyszogród, Zarys dziejów, Wyszogród 1971, s. 23—24.
7. Zb. Sokołowski, J. Żmudziński, Mazowsze Płockie Przewodnik Turystyczny 1967, s. 133.
8. R. Zieliński, Chronologia senatorów płockich, Notatki Płockie, 1958, nr 8; 1960, nr 2/16.
9. Informacje o herbie województwa płockiego podaje w oparciu o materiał zebrany na ten temat przez mgr. Stanisława Kostaneckiego; Zobacz też J. Miller, Chorągwie i flagi polskie, Warszawa 1962, s. 20, tabl. 54.
10. A. J. Nowowiejski, Płock Monografia historyczna, Płock 1931, s. 15.
11. I. Gieysztorowa, op. cit., s. 25—26.
12. Zob. M. Żwirska, Puszcza Biała, jej dzieje i kultura, Warszawa 1973, s. 8—17; B. Kumor, Granice metropolii i diecezji polskich 968—1939, Archiwa, Biblioteki, Muzea Kościelne t. 22 z 1971 r.; Notatki Płockie, 1967, nr 2/42, s. 3, 38 — numer poświęcony miastom województwa warszawskiego.
13. S. M. Szacherska, Złoty wiek miasta lata 1495—1580, w: Dzieje Płocka, 1973, s. 111.
14. A. J. Nowowiejski, op. cit., s. 23.
15. Praca jest odtbitką artykułu pod tym samym tytułem zamieszczonym w „Notatkach Płockich”, 1958, nr 9, s. 3—11.
16. Krasieński Stanisław h. Slepowron (1558—1617), wojewoda płocki — opracował Jarema Maciszewski. Zob. „Polski Słownik Biograficzny” T. XV, Wrocław—Warszawa—Kraków 1970, s. 191—192. Nagrobek Krasieńskiego znajduje się w katedrze w Płocku.
17. op. cit.,
18. I. Gieysztorowa, Demografia mazowieckiego tysiąclecia, w: „1962 Rok Ziemi Mazowieckiej”, Płock, 1962, s. 151—165.
19. I. Gieysztorowa, Od Jagiellonów do Sobieskiego, op. cit., s. 55—61; S. M. Szacherska, op. cit., s. 122, 128—134; K. Askanas, Sztuka Płocka, Płock 1974, s. 71—84; O. Puciata, Mazowsze Krajobraz i Architektura, Warszawa 1964, s. 13—14.

20. H. Gawarecki, Przywileje nadania i swobody przez królów polskich, książąt mazowieckich i biskupów płockich udzielone miastom województwa płockiego, Warszawa 1826; I. Gieysztorowa, op. cit., s. 37—38.
21. I. Gieysztorowa, op. cit., s. 34—35.
22. R. Zieliński, Województwo Płockie w czasie bezkrólewia i na elekcjach, Notatki Płockie, 1958, nr 9, s. 3.
23. Lustracje województwa płockiego 1565—1789, wydały A. Sucheni-Grabowska, S. M. Szacherska, Warszawa 1965, s. XXVI.
24. Praca zbiorowa, Sierpc Studia i materiały, Płock—Sierpc 1972, s. 42.
25. A. Zahorski, Od Sasów do Napoleona 1696—1806, w: Cztery wieki Mazowsza, s. 155—157; A. Zahorski, Wiek osiemnasty, w: Dzieje Płocka, s. 171—174.
26. S. Kieniewicz, Rząd pruski wobec społeczeństwa polskiego, w: Historia Polski, t. II 1764—1864, część II 1795—1831, W-wa 1958, s. 55.
27. M. Kieffer-Kostanecka, Płock w okresie od zaboru pruskiego do Królestwa Kongresowego, w: Dzieje Płocka, s. 202.
28. op. cit., s. 204; J. Wąsicki, Ziemie polskie pod zaborem pruskim. Prusy Południowe 1793—1806. Wrocław 1957, s. 58—98.
29. J. Wąsicki op. cit., s. 130.
30. M. Kieffer-Kostanecka, op. cit. s. 204.
31. T. Kowalewski, Płock przewodnik, Płock 1970, s. 79.
32. M. Bandurka, Zmiany administracyjne i terytorialne ziem województwa łódzkiego w XIX i XX wieku, Warszawa 1974, s. 9.
33. S. Kieniewicz, op. cit.; J. Wąsicki, Ziemie polskie pod zaborem pruskim, Prusy Nowoschodnie (Neuostpreussen) 1795—1806. Poznań, 1963, s. 46.
34. S. Kieniewicz, op. cit.,
35. M. Kieffer-Kostanecka, op. cit., s. 212; Br. Nowicka, op. cit., s. 55.
36. M. Kieffer-Kostanecka, op. cit., s. 211—212.
37. Zb. Sokołowski, J. Żmudziński, op. cit., s. 22—23.
38. M. Bandurka, op. cit., s. 16—17.
39. op. cit.
40. M. Bandurka, op. cit., s. 11; Zob. też rozdział II (§ 25—32) Protokołu Sekretariatu Stanu z 7.II. 1809 r. (Dziennik Praw Ks. Warszawskiego) t. I, s. 175—178.
41. op. cit.,
42. Rozdział III (§ 35—43) Protokołu Sekretariatu Stanu z 7.II.1809 r. (Dziennik Praw Ks. Warszawskiego, t. I, s. 178—180).
43. Rozdział V (§ 55—61) Protokołu Sekretariatu Stanu z 7.II.1809 r. (Dziennik Praw Ks. Warszawskiego, t. I, s. 184—186).
44. W. Trzebiński, Podziały administracyjne Królestwa Polskiego w okresie 1815—1918. Dokumentacja Geograficzna, zeszyt 4, Warszawa 1956, s. 14—20.
45. M. Bandurka, op. cit., s. 21.
46. Dziennik Praw Królestwa Polskiego, t. II, s. 115—120; W. Trzebiński op. cit., s. 18 i dalsze.
47. W. Trzebiński, op. cit., s. 13; J. Łukasiewicz, W granicach Ks. Warszawskiego i Królestwa Polskiego 1806—1914, w: Cztery wieki Mazowsza, s. 233.
48. M. Bandurka, op. cit., s. 21—22.
49. op. cit., s. 23—24.
50. Opisane historyczne i statystyczne województwa płockiego przez Ł. G., w: Kalendarzyk Nowy Polityczny na rok 1828, s. 499; Zob. też: J. Łukasiewicz, op. cit., s. 234—238; M. Zaniewicz-Liczbinska, Płock w okresie Księstwa Warszawskiego i Królestwa Kongresowego, Notatki Płockie, 1956, nr 1, s. 19—21.
51. op. cit., s. 513—527; Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego, t. VIII. Warszawa 1887, s. 296—297—299.
52. St. Kostanecki, Płock 1830—1864, w: Dzieje Płocka, s. 263.
53. M. Bandurka op. cit. s. 32; W. Trzebiński, op. cit., s. 53; Dziennik Praw Królestwa Polskiego, tom 20, s. 412—417; Porównaj też moje opracowanie o guberni płockiej z opracowaniem zamieszczonym w „Encyklopedii Powszechnej” S. Orgelbranda, t. XX, Warszawa 1865, s. 847—850.
54. M. Bandurka, op. cit., s. 93; W. Trzebiński, op. cit.
55. op. cit., odpowiednio strony 33 i 53—54.
56. M. Bandurka, op. cit., s. 38.
57. E. Halicz: Województwo płockie w powstaniu styczniowym, w: 1962 — Rok Ziemi Mazowieckiej, s. 169—184; St. Kostanecki: Powstańcy naczelnik województwa płockiego, Notatki Płockie, 1963, nr 25, s. 3; St. Kostanecki. Płock 1830—1864, w: Dzieje Płocka op. cit., s. 312—313, 319—322.
58. M. Bandurka, op. cit., s. 45.
59. W. Trzebiński op. cit., s. 91—93.
60. M. Bandurka, op. cit., s. 46.
61. op. cit.,
62. W. Trzebiński, op. cit., s. 93.
63. K. Groniowski, Realizacja reformy uwłaszczeniowej, 1864 r., Warszawa 1963, s. 5—25.
64. J. Nowowiejski, Płock, Monografia Historyczna, Płock 1930, s. 24.
65. W. Trzebiński, op. cit., s. 101.
66. Dziennik Rozporządzeń — Jen. Gub. Warszawskiego, 1916, Warszawa, nr 24.
67. Dziennik Rozporządzeń Jen. Gub. Warsz. nr 27 z 1916 r.
68. A. J. Nowowiejski, op. cit.; M. Chudzyński, Dzieje miasta w latach 1865—1918, w: Dzieje Płocka, op. cit., s. 368; Zob. też: Świecki T., Wybułt Fr., Mazowsze Płockie w czasach wojny światowej i powstania państwa Polskiego, Toruń 1933, s. 11.
69. Dziennik Praw Państwa Polskiego Nr 65 z 1919 r pozycja 395.
70. Kurier Płocki 1919 Nr 171 noszący mylnie datę 1 lipca zamiast 1 sierpnia 1919 r.
71. op. cit., nr 172 z 2 sierpnia 1919 r.
72. Jakub Chojnacki, Płock 1969 w liczbach, TNP — 1969, s. 4.
73. J. Nowowiejski, op. cit., s. 172.
74. Pismo społeczno-kulturalne „5 rzek” 1967 nr 3/41 s. 6; Fr. Dorobek, Płock w latach hitlerowskiej okupacji, w: Dzieje Płocka, op. cit., s. 429.
75. Fr. Dorobek, Głos w dyskusji na sesji naukowej „Płock w Polsce Ludowej 1945—1970”. Zobacz materiały z sesji wydane drukiem, Płock TNP, 1970 rok, s. 148.
76. St. Berezowski, Struktura przestrzenna podregionu płockiego, Notatki Płockie 1968, nr 1/45, s. 1—4—8.
77. „Polityka”, 1966, nr z 21 maja.
78. Zobacz przypisy 75, s. 146—51.
79. Mgr B. Rek — głos w dyskusji. Materiały z Sesji „Płock w Polsce Ludowej 1945—1970”, Płock, TNP 1970 r., s. 187.
80. Cytuję za Wł. Sokorskim, Reforma i nowe ośrodki, „Trybuna Mazowiecka” 1975, nr 124 z 31 maja.
81. Informację o nowym województwie płockim opracowano na podstawie następujących materiałów: Dane statystyczne o województwie płockim, Wojewódzki Urząd Statystyczny w Warszawie, czerwiec 1975 r.; A. Drobczyński, Płockie perspektywy, Trybuna Mazowiecka 1975, nr 121 z 28 maja; J. Malanowski, Płock — stolicą województwa, Tygodnik Płocki z 1975 r., nr 23 z 8.VI. oraz inne materiały zamieszczone w „Tygodniku” o województwie płockim; Województwo płockie, w: Rada Narodowa, Gospodarka, Administracja (Dwutygodnik), 1975 r., nr 12 z 7.VI., s. 31.
82. T. Pawłowski, O harmonijny rozwój woj. płockiego, Tygodnik Płocki 1975 r., nr 24 z 15.VI.